

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2010, Volume: 5, Number: 4, Article Number: 4B0001

LIFE SCIENCES

Received: August 2010
Accepted: October 2010
Series : 4B
ISSN : 1308-7282
© 2010 www.newwsa.com

Yeliz Ç. Koçak
Hafize Ö. Can
Neriman Soğukpınar
Ege University
Izmir Atatürk School of Health
yeliz.cakir@ege.edu.tr
Izmir-Turkey

GELENEKSEL DOĞUM UYGULAMALARI VE DOĞUM YARDIMCILARI

ÖZET

Geleneksel tıp, ilk insanların tabiat olayları karşısında gösterdikleri tepkiler sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Dini inançların yanında sihir ve büyünün önem kazandığı toplumlarda hastalık, insanın bedenine yabancı unsurların girmesi ve onların yaptıkları kötülüklerle bağdaştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüzde tüm annelerin modern doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası bakımı alabilmesini sağlayacak sağlık sistemlerinin var olmasına rağmen, geleneksel doğum yardımcıları/geleneksel ebeler tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de doğum eylemine müdahale etmekte ve doğumu kolaylaştırmak için geleneksel uygulamalar yapmaktadırlar. Geleneksel ebelerin uyguladığı geleneksel yöntemler; *gebenin kendisinden yapılması istenen uygulamalar, dinsel ve büyüsel uygulamalar, bitkisel ve hayvansal besinleri içeren uygulamalar ve fiziksel tipteki geleneksel uygulamalar* olarak belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Tıp, Geleneksel Doğum Yardımcıları, Doğum, Doğuma Yardım, Ebe

TRADITIONAL BIRTH PRACTICES AND BIRTH ASSISTANTS

ABSTRACT

Traditional medicine, the first people in the face of natural events as a result of their reaction is a concept that has emerged. Besides the importance of religious beliefs, sorcery and magic that the disease in society, the entry of foreign elements in the human body and make them compatible with their evil is explained. Today, all the mothers of modern prenatal, delivery and postpartum care can receive to ensure health systems are, even though the traditional birth assistants / traditional midwives all over the world as our country labor to intervene, and the birth to facilitate traditional practices are. The application of the traditional methods of traditional midwives, pregnant women who desired to make their applications from religious and magical practices, including plant and animal foods and physical types of applications are expressed in traditional applications.

Keywords: Traditional Medicine, Traditional Birth Assistants, Labor, Birth Assistant, Labor, Midwife

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Gelenek, geçmiş kuşaklardan günümüze kadar gelmiş, yaşatıldığı toplum bireyleri arasında kuvvetli bir bağ oluşturmuş veya o toplulukta eskiden kalmış olmaları sebebiyle saygı duyulup kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel bir harekettir [1].

Geleneksel tıp ise; ilk insanların tabiat olayları karşısında gösterdikleri tepkiler sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Dini inançların yanında sihir ve büyüün önem kazandığı toplumlarda hastalık, insanın bedenine yabancı unsurların girmesi ve onların yaptıkları kötülüklerle bağdaştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. İnsanların hastalıklardan korunmak için düşündükleri çözüm yolları ise halk sağlığının temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla geleneksel toplumlarda hastalık ve sağlık hakkındaki düşünceler, halk kültürünün bir parçası olarak günümüze kadar etkisini göstermektedir [2].

Tamamlayıcı tıp, alternatif tıp ve Tamamlayıcı ve alternatif tıbbın (TAT) anlamları ülkeden ülkeye, hekimden hekime hatta hastadan hastaya farklılık göstermektedir. *Tamamlayıcı tıp* hastaların konvansiyonel tedavilere ilave olarak başvurdukları yöntemdir. *Alternatif tıp* ise konvansiyonel tedaviler yerine başvuru olan tedavi yaklaşımıdır. Tamamlayıcı ve alternatif tıp ise konvansiyonel tedaviler dışında kalan uygulamalar için kullanılan bir kavramdır. Tüm dünyada konvansiyonel tıbbın önerileri dışında kalan tedaviler gittikçe daha fazla kabul görmektedir. Makalede alternatif tıp yerine geleneksel tıp ifadesi kullanılmıştır [3].

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün tanımına göre "geleneksel doğum yardımcısı (*Traditional Birth Attendants*)"; gebelik ve doğum sırasında kadına yardımcı olan, bağımsız çalışan, genellikle kadın olan, resmi bir eğitim almamış, yeteneklerini kendisinden yaşlı geleneksel doğum yardımcılarından edinmiş veya kendi tecrübeleri ile deneyim kazanmış kişiler olarak tanımlanmaktadır [4,5].

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Günümüzde yaşayan ve yaşatılan sağlığa ilişkin gelenekler, Anadolu'da yerleşmiş uygarlıkların ortaya koyduğu çok renkli ve zengin bir kültür sentezinin ürünüdür. Bu kültür mirasının içinde gebe bakımı, doğum ve zor doğuma yardım yöntemleri çok önemli bir yere sahiptir [4]. Dolayısıyla, sağlık profesyonelleri tarafından, toplumda yer edinmiş geleneksel uygulamalar ve kabul görmüş geleneksel uygulayıcılar ile ilgili bilgi edinmek; toplum sağlığının korunması, olası zararlı uygulamaların önüne geçilmesi ve sağlık düzeyinin yükseltilmesi açısından oldukça önemlidir.

Tüm annelerin modern doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası bakımı alabilmesini sağlayacak sağlık sistemlerinin var olmasına rağmen, geleneksel doğum yardımcıları/geleneksel ebeler tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de doğum eylemine müdahale etmekte ve doğumu kolaylaştırmak için pek çok geleneksel uygulamalar yapmaktadırlar.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması- 2008 (TNSA-2008) raporuna göre, geleneksel ebeler ya da akraba v.b. sağlık profesyoneli dışındaki kişilerce gerçekleştirilen doğumların oranı %7.9 dur[6]. Maternal ve fetal sağlık açısından tüm doğumların sağlık kuruluşlarında ya da en azından sağlık personeli tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği göz önüne alındığında bu oran hiç de düşük değildir.

3. GELENEKSEL DOĞUM YARDIMCILARI: EBELER (TRADITIONAL BIRTH ASSISTANTS: MIDWIVES)

Kadınlar geçmişten günümüze şifa verici, bakıcı, akıl verici, iksir uzmanı vb sıfatlarla adlandırılmışlardır. Her ne kadar tarihte erkek ebelere rastlansa da, halk arasında bir kadın mesleği olarak bilinen ebelik mesleğinde kadınlar; evlere, köylere hizmet vermiş ve buralarda pratik bilgilerini diğer kadınlarla paylaşarak birbirlerini eğitmişlerdir. Halk dilinde bilgiç analar, teyzeler, nineler olarak, refah düzeyi daha yüksek

olan kesimlerde ve dini gruplarda ise "cadı" olarak adlandırılmışlardır. O günlerden bu yana, büyücülük, cadılık kavramları yalnızca dişi anlamlar taşımış olup, hemşireler ve ebeler için hoş olmayan izler bırakmıştır. Köylü halka sağlık hizmeti götüren tek insan olmaları nedeniyle büyücülük ile ebelik arasında kuvvetli bir bağ kurulmuştur [7-10]. Sümerler zamanında ise doğumların dişilik sembolü olduğu, "Analık ve Merhamet Tanrıçaları" tarafından gerçekleştirildiği ve bu tanrıçaların ebelerin sorumluluklarını üstlendikleri görülmektedir [11]. Bazı kaynaklarda, ortaçağda ebelerin genellikle iri-yarı, yaşlı kadınlardan seçildiği, gösterişli giysiler giyen ebelerin kent sokaklarında sürekli dolaşarak, her an gerçekleşebilecek doğumlara karşı hazır bulunduğu ve toplum tarafından desteklendiklerine yer verilmektedir [12].

Doğum merkezlerinde geleneksel ebelerin rolleri ve kolay bir doğum için gebelerin hazırlıklarına ilişkin Kuzey Tayland'da yapılan bir çalışmada, geleneksel uygulamaların daha çok kırsal ya da fakir kentsel bölgedeki kadınlar tarafından yapıldığı belirtilmektedir [13].

Zimbave'de doğumların yarısı geleneksel ebeler (*vanambuya*) tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ebeler halk tarafından kırsal bölgenin anneleri olarak tanınmakta, annelere sağlık çalışanlarından daha fazla bakım verdiği ve yeni doğanı kötülüklerden koruduğu için de toplum tarafından kabul görmektedir [14].

Bangladeş'te geleneksel doğum yardımcılara köy doktorları denilmektedir (yerel olarak *pallichikitshaks* olarak isimlendirilmektedirler). Ev doğumlarında gebeler ve aileleri tarafından büyük oranda tercih edilmektedirler [15].

Kamal (1998) belirttiğine göre; geleneksel doğum yardımcıları toplumun bir parçası olduğu bildirilmektedir. Bu kişiler, ihtiyaç olduğunda sosyal ve kültürel yönden kabul görmektedirler. Annenin yardımcısı ve onun ebesi gibi oldukları bildirilmektedir [16].

Sonuç olarak; insanlığın var oluşundan bu yana tüm kültürlerde doğuma yardım görevi ebelere verilmiş, ebelik; akıllı, becerikli kadınların üstlendiği bir görev olmuş ve dünyanın her yerinde ebe, doğuran kadının yanında bulunarak çoğu zaman doğal yöntemlerden oluşan farklı tekniklerle doğuma yardımcı olmuşlardır. İlkel çağlarda bilimsellikten uzak olan ebelik mesleği, tıp alanındaki gelişmelere paralel olarak ilerlemiş ve günümüzde ebelik, özellikle gelişmiş ülkelerde toplumun saygınlığını kazanmış, bilim ve sanatı birleştiren, bilimsel ve etik değerler üzerine temellenmiş profesyonel bir disiplin olarak tıp meslekleri içinde hak ettiği yeri almıştır [17,18].

Ebelik, ülkemizde ise geçmiş yıllarda "anadan kıza geçen" bir sanat olarak bilinmekte iken, günümüzde zaman içerisinde başlatılan ebelik eğitim programları ile mesleki önemlilik kazanmış ve üniversite düzeyinde lisansüstü eğitim programları ile meslek elemanlarının gelişimi hızlandırılmıştır [11].

4. GELENEKSEL DOĞUM UYGULAMALARI (TRADITIONAL BIRTH PRACTICES)

Ülkemiz jeopolitik konumu nedeniyle büyük göçler yaşamış, çeşitli ırk ve kültürlerin kaynaştığı bir bölge olarak sağlıkla ilgili gelenekler açısından büyük uygarlıkların etkisi altında kalmıştır. Bu etkinin sonucunda gelişen ve doğumu başlattığına inandığımız bazı uygulamalarda geçmişe dair izlere de rastlanmaktadır [11].

İnsan yaşamının önemli bir anı olan doğum, bütün toplumlarda mutlu bir olay olarak kabul edilmiş, pek çok geleneğin uygulandığı bir dönem olmuştur. Dünyanın farklı bazı bölgelerinde *doğumu kolaylaştırmak* için doğum kuşakları-muskalar, eşin elini ya da ayağını yıkadığı suyun kadına içirilmesi, gebenin eşinin kemerini çözmesi gibi uygulamalar görülmektedir [11].

Doğumu hızlandırmak için ise meme başının uyarılması, gebenin haberi olmaksızın başından aşağıya soğuk su dökülmesi, zor doğumlarda da gebeye

süt içirilerek veya yumurta kabuğu tozu yedirilerek uterus kontraksiyonlarının arttırılması yoluna gidilmektedir[2,11].

Doğum sırasında da gebeye enerji vermesi için üzüm, badem, ayva yedirilmesi, doğum eylemi başlamadan önce kadının üzerinde düğümlü bir şey olmamasına, düğmelerin ve saç örgülerinin açılmasına dikkat edilmesi v.b eylemler dikkat çekmektedir[11,19]. Doğum sırasında, çocuk çabuk doğsun diye teneye çalındığı belirtilmektedir [19].

Doğum ağrısının azalması için büyük deniz kabuğunun avuç içinde sıkılması gibi uygulamalar halk arasında doğumu kolaylaştırdığına inanılan yöntemler olarak bilinmekte ve daha birçok uygulama ile karşılaşılmaktadır [11,20-24]. Anadolu halk kültüründe; "Meryem Ana Eli" denen bitkinin içine konduğu sudan içmek, kapalı yerleri, kilitli şeyleri açmak, kadının saç örgülerini çözmek, su dolu kapları boşaltmak uygulanan davranış kalıplarıdır. Kafesteki kuşları, kümesteki hayvanları serbest bırakmak da yapılanlar arasındadır [22].

Benzer şekilde plasenta zamanında ayrılmamışsa, kadının karnına temiz bir süpürge ile bastırılması, kusmasının sağlanması, ayağa kaldırılıp sıçratılması, kadının bacaklarını açarak kaynayan bir kazanın su buharı üzerinde bekletilmesi, ateşte ısıtılmış tuğlanın temiz bir beze sarılarak doğum yapan kadının karnına bastırılması ve bol miktarda dövülmüş sarımsak yedirilmesi gibi uygulamalar ise halk arasında plasentanın ayrılmasını kolaylaştırdığına inanılan yöntemler olarak bilinmektedir [11].

Şenol ve ark. (2004) tarafından yapılan çalışmada; halk ebelerinin doğuma ilişkin geleneksel uygulamalardan olan doğum sırasında gebenin karnına bastırma yöntemini %37.3, kadının merdivene çıkarılıp indirilmesini %12.0 ve plasentanın ayrılmasını kolaylaştırmak için kadının ayağa kaldırıp sıçratılmasını %17.5 oranında uyguladıkları belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, sağlığa yararı olmayan ama zararsız uygulamaların yanı sıra sağlığa zararlı geleneksel uygulamaların da önemli boyutta uygulanmakta olduğu görülmektedir [23].

Kabalıoğlu ve Kurçel (2008) tarafından 54 geleneksel ebe ile yapılan çalışmada, uygulanan geleneksel yöntemler; *gebenin kendisinden yapılması istenen uygulamalar* (gebenin karnına sabun sürme, sırtta alıp bırakma, kuşlara yem verme, silahla ateş etme gibi), *dinsel ve büyüsel uygulamalar* (çeşitli dualar, ayetler okunması, yatır toprağının suya konulup içilmesi gibi), *bitkisel ve hayvansal besinleri içeren uygulamalar* (sıcak pekmezli kavrulmuş susam, karanfil, defne tohumu, bal karışımlı macun, sarımsak ve nane karışımı, hemşe otu, ısırgan otu, manda yoğurdu yedirme ya da vagene yumurta akı sürme gibi) ve *fiziksel tipteki geleneksel uygulamalar* (pişmiş toprağa, su buharına, sıcak taşa oturma gibi) olarak belirtilmektedir[25].

Birçok ülkede de modern tıbbın yanı sıra geleneksel tıp uygulamaları yaygın olarak kullanılmakta ve uygulama yetkisi için ilgili kurumlarca lisans ve sertifika belgesi verilmektedir. Verilen bu eğitimlerin sağlık sisteminin geliştirilmesi ve maternal-fetal sağlığın iyileştirilmesi, postpartum komplikasyonların azalması için oldukça önemli olduğu görülmektedir [4,26-30].

Çin'de 5000 yıldan bu yana akupunktur, doğum ağrısını azaltmak amacı ile kullanılmaktadır [31].

Tayland'da, yeşil sebzenin ve özel bir bitki çayının üç gün süre ile içilmesinin, ayrıca son timesterde sihirli etkisi olduğuna inanılan bir terimin söylenmesinin doğumu kolaylaştırdığına inanılmaktadır [13].

5. SONUÇ VE ÖNERİLER (CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS)

Doğuma ilişkin geleneksel uygulamalar, kültürler arası farklılıklar gösterip, aynı kültürlerde zaman içerisinde değişime uğramasına rağmen toplumlar tarafından yaşatılmaya devam etmektedir. Ancak bebek ölüm hızı hala önemli düzeyde olan ülkemizde geleneksel doğum uygulamaları yaygın olarak kullanılmasına karşın, geleneksel doğum yardımcıları için hazırlanmış bir eğitim programı bulunmamaktadır.

Bu durum göz önüne alındığında;

- Öncelikle yapılacak bilimsel çalışmalarla bölgesel/kültürel farklılıklar nedeni ile yaşanan geleneksel doğum uygulamalarının tespit edilmesi, mutlaka değiştirilmesi gereken zararlı uygulamalar üzerinde durulması,
- Sağlığı olumsuz yönde etkilemeyecek uygulamaların ise medikal tedaviyle birlikte kullanımına izin verilmesi,
- Mevcut geleneksel ebelerin ise yurt dışındaki örneklerde olduğu gibi kurumsal çapta düzenlenen eğitim programlarına alınarak güvenli annelik için bilgilendirilmeleri maternal ve fetal sağlık açısından oldukça önemli bir girişim olacaktır.

Her şeyden önce koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve halkın sağlık hizmetlerine ulaşılabilirliğinin ve katılımının sağlanması, ayrıca, halka yeterli ve kapsamlı sağlık eğitimi verilmesi gerekmektedir.

NOT (NOTICE)

Hemşirelik ve Ebelikte Kültürlerarası Yaklaşım Sempozyumu 9-11 Nisan 2009-Çanakkale- Poster Bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Kültür/Gelenek, Görenek Ve İnançlar. Erişim adresi: <http://www.kirklareli.gov.tr/20sosyal/2kultur/10kultur5.htm>. Erişim tarihi:07.04.2009
2. Kalabak, A., Urfalıoğlu, A., (2003). Kadın Sağlığına Alternatif Yaklaşımlar, Kadın Doğum Dergisi, 1(4);244-250.
3. Uğurluer, G., Karahan, A., Edirne, T., Şahin, H.A., (2007). Ayaktan Kemoterapi Ünitesinde Tedavi Alan Hastaların Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Uygulamalarına Başvurma Sıklığı ve Nedenleri, Van Tıp Dergisi, 14(3); 68-73.
4. Piper, C.J., (1997). Is there a place for traditional midwives in the provision of community-health services? Annals of Tropical Medicine & Parasitology, 91(3/1); 237-246.
5. Bergström, S. , Goodburn, E., (2001). *The Role of Traditional Birth Attendants in the Reduction of Maternal Mortality, Studies in HSO&P,17; 77-95.*
6. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2009, sy.153.
7. Nicholas, D.D., Ampofo, D.A., Ofosu-Amaah, S., Asante, R.O., Neumann A.K. Attitudes and Practices of Traditional Birth Attendants in Rural. (1976). Ghana: Implications for Training in Africa, Bull World Health Organ, 54;343-348.
8. Dunn, P.M., (1991). Perinatal Lessons From The Past: Francois Mauriceau (1637-1709) and Maternal Posture for Parturition, Archives of Disease in Childhood, 66; 78-79.
9. Enzenreich, B,, English, D,. Çev: Ergun Uğur (1992). Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler, Kavram Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.
10. Kate Sheppard Midwifery. Midwifery in New Zealand. Erişim adresi: <http://www.ksmidwifery.co.nz/history.shtml>. Erişim tarihi:04.04.2009
11. Köker, A.H., (1997). Doğum ve Ebelik Tarihi, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın No:26, Kayseri.
12. Eren, N. (1996). Çağlar Boyunca Toplum Sağlık ve İnsan, Gelişim Yayıncılık, Ankara.
13. Liamputtong, P., Yimyam, S., Parisunyakul, S., Baosung, C., Sansiriphun, N., (2005). Traditional beliefs about pregnancy and child birth among women from Chiang Mai, Northern Thailand, J Midwifery, 21; 139-153.

14. Tumwine, J.K., (1991). Experience with training of traditional midwives on the prevention and management of birth asphyxia in a rural district in Zimbabwe. *J Obstet Gynaecol East Cent Africa*, 9(1); 11-15.
15. Parkhurst, J.O., Rahman, S.A., (2007). Non-Professional Health Practitioners and Referrals to Facilities: Lessons from Maternal Care in Bangladesh, *Health Policy and Planning*, 22:149-155.
16. Kamal, L.T., (1998). The Traditional Birth Attendant: A Reality and A Challenge, *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 63 Suppl. 1; S43-S52.
17. Arslan, H., Karahan, N., Çam, Ç., (2008). Ebeliğin Doğası ve Doğum Şekli Üzerine Etkisi, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 1(2); 54-59.
18. Yıldız, N.K., (2008). Yeni Zelanda'da Ebelik, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 1(2); 76-80.
19. Artun, E., (1998). Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm, *Bir, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9-10; 85-107.
20. Lorie, P., (1997). Batıl İnançlar: Ortaçağdan Baba Ocağına Batıl İnançlarımız, *Milliyet Yayınları, Boyut Matbaacılık, I. Basım, İstanbul*.
21. Rippmann, E.T. Çev: Yeşim Işıl Ülman. (2001). Bir Hasta Olarak Fetüs'ün Tarihsel Gelişimi, *Perinatoloji Dergisi*, 9(2); 135-145.
22. Başçetinçelik, A., (2001). Karaisalı ve Çevresinde Doğum, Evlenme, Ölüm, *Kuvayı Milliye Şenlikleri Dünden Bugüne Karaisalı, Adana*, 29-30 Mart. Erişim adresi:http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/bascetincelik_karaisali.pdf. Erişim tarihi:28.02.2009
23. Şenol, V., Ünalın, D., Çetinkaya, F., Öztürk, Y., (2004). Kayseri İlinde Halk Ebeliği ile İlgili Geleneksel Uygulamalar, *Klinik Gelişim*, 17(3/4); 47-55.
24. Gelenekler/Doğum. Erişim adresi: <http://ankararehberi.com/ankara/gelenek-dogum.asp>. Erişim tarihi:01.03.2009
25. Kabalcıoğlu, F., Kurçel, M.A., (2008). Niteliksel Bir Araştırma: Şanlıurfa'da Geleneksel Ebeler ve Doğuma Yönelik Geleneksel Yöntemleri, *Türkiye Klinikleri J Gynecol Obst*, 18(6); 377-382.
26. Bailey, P.E., Szászdi, J.A., Glover, L., (2002). Obstetric Complications: Does Training Traditional Birth Attendants Make A Difference?, *Rev Panam Salud Publica/Pan Am J Public Health*, 11(1); 15-23.
27. Jokhio, A.H., Winter, H.R., Cheng, K.K., (2005). An Intervention Involving Traditional Birth Attendants and Perinatal and Maternal Mortality in Pakistan, *N Engl J Med*, (352); 2091-2099.
28. Sibley, L., Sipe, T.A., (2004). What Can A Meta-analysis Tell Us About Traditional Birth Attendant Training and Pregnancy Outcomes?, *Midwifery*, 20(1); 51-60.
29. Sibley, L.M., Sipe, T.A., (2006). Transition to Skilled Birth Attendance: Is There a Future Role for Trained Traditional Birth Attendants?, *J Health Popul Nutr*, 24(4); 472-478.
30. Schaidler, J., Ngonyani, S., Tomlin, S., Rydman, R., Roberts, R., (1999). International Maternal Mortality Reduction: Outcome of Traditional Birth Attendant Education and Intervention in Angola, *Journal of Medical Systems*, 23(2), 99-105, DOI: 10.1023/A:1020537202451.
31. Kmd, L.H., Ernst, E., (2004). Acupuncture for Labor Pain Management: A Systematic Review *Acupuncture, Ameri J Obstetrics Gynec*, 191; 1573-9.